

*Bogumiła Walak**

Gorzów Wielkopolski

Zmysł estetyczno-artystyczny dziecka a ilustracja w książce

The aesthetic-artistic sense of the child but the illustration in the book

Wprowadzenie

Ilustracja w książkach dla dzieci pełni ważną rolę w rozwoju emocjonalnym, społecznym, poznawczym i w wielu innych obszarach kształtowania dziecka.

Obrazek w książkach przeznaczonych dla dzieci w młodszym wieku szkolnym jest elementem dominującym nad tekstem. Barwne kompozycje plastyczne wpływają na świat wyobraźni i emocji w tym wieku, bardziej niż słowo pisane. Świat ilustracji w książkach dziecka jest zatem wyimaginowanym światem jego wciąż rozbudzającej się fantazji. Dziecko niepotrafiące czytać, ponieważ świat liter jest swoistym „szyfrem” (w pewnym okresie rozwojowym dziecka), oglądając samodzielnie swoją pierwszą książeczkę, doświadcza cudownego poczucia sprawstwa w zakresie samodzielności odkrywania tego, co nieznanne, bez pomocy dorosłych. Każdy z nas przecież, z dawno zapomnianych czasów dzieciństwa, pamięta swoją pierwszą ilustrowaną książkę, nie tyle jej treść, co barwę, kształt, znak graficzny, znak linii, fakturę obrazującą klimat artystycznej wypowiedzi.

* dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Wydział Humanistyczny

Rozmieszczenie ilustracji w książce

Rozmieszczenie ilustracji w książce jest tożsame z terminem „układ ilustracji w książce”, który „Mały Słownik Encyklopedyczny” definiuje jako „*skompilowanie ilustracji w powiązaniu z tekstem, zależnie od rodzaju publikacji i formatu książki*”¹. Należy, zatem pamiętać, że ilustracja w różnych typach książki będzie odgrywała odmienną rolę. Będzie to głównie rola estetyczna. Nie wolno pominąć dydaktycznej i informacyjnej roli ilustracji charakterystycznej dla książek popularno-naukowych, podręczników, którą również spotykamy w literaturze dziecięcej. Powszechnie przyjęło się, iż układ ilustracji często stanowi o walorach i przydatności książki. Można nawet stwierdzić, że stanowi podstawę odbierania jej zawartości.

Rozmieszczenie ilustracji w książce może być różnorodne:

- ilustracje włączone w tekst,
- ilustracje przedzielające pewne partie tekstu,
- ilustracje zgrupowane poza tekstem, stanowiące pewien rodzaj albumu na końcu książki².

Różne też mogą być zalety, bądź wady takiego rozmieszczenia ilustracji.

Jeśli chodzi o ilustracje włączone w tekst, bez wątplenia stanowią one układ funkcjonalnie zwarty, są czytelne i chętnie dostrzegane przez odbiorcę. Dzieje się tak dlatego, że słowo pisane jest bezpośrednio wzbogacone informacją wizualną. Takie rozmieszczenie pozwala na urozmaicone i ciekawe rozwiązania graficzne, podnosi wartość postrzegania książki jako całości. Ilustracje włączone w tekst mogą być różnej wielkości. Można mówić o ilustracjach „otrawianych”, oblamywanych tekstem,

¹ KOCOWSKI, B. (red.) *Współczesne polskie drukarstwo i grafika książki: mały słownik encyklopedyczny*, Wrocław: Ossolineum, 1982, s. 294.

² PUCHALSKA, I. O pożytkach ilustracji literackiej W: Cieśla-Korytowska, M. (red.) *Archipelag porównań. Szkice komparatystyczne*, Kraków: „Universitas”, 2007.

mogą być całostronicowe, spadowe, zajmujące margines³.

Jeśli chodzi o ilustracje przedzielające pewne partie tekstu, można mówić o ilustracjach włożonych między stronicę tekstu, okładające obie strony tekstu bądź wszyte w środek arkusza. Zaletą takiego rozmieszczenia ilustracji jest możliwość ich druku na lepszym papierze (np. fotograficznym) oraz bliskość tekstu w odniesieniu do tematycznie ułożonej ilustracji.

Ilustracje zgrupowane poza tekstem wiążą się z osobnym ułożeniem ilustracji, tzw. kompozycja albumowa. Z pozoru łatwa kompozycja ilustracji albumowych, wymaga sporej dyscypliny. W tym układzie rozmieszczenie rządzi się pewnymi regułami: sąsiedztwo ilustracji ma podkreślać ich związek i wzajemne podkreślenie, nie mogą „konkurować” ze sobą. Istnieje dowolność w zakresie wielkości, ale już brak dowolności, jeśli chodzi o proporcje ilustracji, wydzźwięk merytoryczny czy plastyczny. Błędem będzie umieszczenie dwóch ilustracji na stronach rozkładowych, ponieważ wtedy ilustracja będzie postrzegana jako jeden obraz, ulegnie zatarciu granica oddzielająca tę dwoistość. Zawsze trzeba pamiętać, że ilustracja działa na wyobraźnię czytelnika, ułatwia odbiór zawartości literackiej, dlatego należy wyeksponować ważne, jak również piękne ilustracje, często umieszczając je na osobnych kartkach. Należy też kierować się pewnymi regułami umieszczania podpisów objaśniających ilustracje. Powinno się je sytuować bez wcięć w ilustrację, pismem o stopień mniejszym od wielkości pisma tekstu. Podpisy można rozmieścić pod ilustracją, nad ilustracją, z boku ilustracji. Zależy to od zamysłu grafika⁴.

Opisując rozmieszczenie ilustracji w książkach dla dzieci możemy stwierdzić, że wśród różnej lokalizacji rycin dominują ilustracje śródttekstowe – wpisane w tekst. Ich istotą jest

³ CHWAŁOWSKI, R. *Typografia typowej książki*, Warszawa: Helion, 2002.

⁴ CARTAFAL, J., OLIVA, C. *Techniki graficzne*, Warszawa: Arkady, 2005, s. 120.

pozostawianie części strony na tekst, zatem wiążą się z tekstem odczytywanym przez odbiorcę. Ilustracje śródtekstowe nie są obrazami samoistnymi. Graficznie upodabniają się one do treści książki.

Obrazki konkretyzujące i unaoczniające dziecku czytany przez dorosłych tekst powinny znaleźć się w książkach dla najmłodszych. Trafnym przykładem oddania istoty powiązania tekstu z obrazkami może być opowiadanie „Lokomotywa” J. Tuwima, którego stronicę przedstawiam. Obrazki znajdują się między wierszami, czytelnik widzi tekst, który właśnie czyta. Widzi banany i lada moment o nich czyta, następnie fortepiany, armatę, szafy, stoły, słonie i żyrafy. W tym przykładzie obrazki musiały zostać pomniejszone do rozmiarów tekstu, aby mogły z nim harmonizować. Należy też zauważyć, że są to bardzo uproszczone, sprowadzone do prostych pionowych i poziomych skosów, obrazki. Taki rodzaj rozmieszczenia ilustracji jest często spotykany w pierwszych książeczkach dla najmłodszych, gdzie regułą jest, aby ilustracja była prosta i czytelna jak wyraźny drukowany tekst.

Zasadniczo odmiennym gatunkiem tego typu rycin są ilustracje znajdujące się na samej górze, bądź na samym dole, zwane winietami. Termin „winieta”, definiowany przez „Mały Słownik Encyklopedyczny” oznacza „element dekoracji druku”, który rozwinął się z dekoracji o kształcie wici roślinnej stosowanej w średniowiecznych iluminowanych księgach. W szerszym znaczeniu, „winieta” to różnorodne rodzaje zdobnictwa książek, z wyjątkiem rycin umieszczonych osobno od tekstu. Winieta rozwinęła się we Francji w XVII w., a pojęcie to odnosi się również do drobnych scen figuralnych lub przedstawiających krajobraz, niejako wklejonych w druk, ale nie wyodrębnionych z niego linią czy też ramką⁵. Spoglądając na winiety, zarówno w książkach dla najmłodszych, jak i dla starszych czytelników, można zauważyć, iż zwykle rozpoczynają daną stronę lub kończą

⁵ *Współczesne polskie drukarstwo...*, s. 303.

ją, urzekając drobnym rozmiarem przedstawionych kształtów. Mimo, że winiety charakteryzują się miniaturowością są bardzo szczegółowe w treści, które przedstawiają.

Kolejną cechą charakterystyczną jest ich wydłużenie, stanowiące osobny „akapit obrazowy”. Tego typu winiety zaczynają lub kończą stronę książki⁶.

Winiety są doskonałym narzędziem w ilustratorstwie. Przedstawiają w sposób prosty i precyzyjny treści symboliczne. Nie należy zapominać, że winiety w książkach dla dzieci mają spełniać rolę atrakcyjnego przerywnika w tekście i niekoniecznie muszą być umieszczone poza nim. Powinny być kolorowe i pełne humoru, szczególnie w książeczkach dla najmłodszych czytelników.

Przy temacie rycin śródtekstowych nie należy pominąć zagadnienia powiązania rycin z tekstem, które jest bardzo rozmaite, i które, zgodnie z zasadą spójności tekstu i ilustracji, musi być zsynchronizowane⁷.

Obrazki mogą być:

- ustawione w rzędach pionowych (bądź poziomych), a między nimi wdrukowany tekst,
- ułożone wieńcem dookoła tekstu.

Podsumowując zagadnienie rozmieszczenia ilustracji w książkach dziecięcych można zauważyć, że wiążą się one z tekstem w sposób różnorodny: ilustracje przytekstowe, podtekstowe, śródtekstowe. Bez wątplenia, po powyższych rozważaniach, dochodzę do wniosku, że mimo zdobniczej funkcji na stronicach świata literatury dziecięcej fantazji, ilustracje w jaki sposób by nie były rozmieszczone, mają cieszyć dziecko i uprzyjemniać mu odbiór tekstu.

⁶ SZUMAN, S., *Ilustracja w książkach dla dzieci i młodzieży*, Kraków: „Wiedza. Zawód. Kultura” Tadeusz Zapiór, 1951.

⁷ CARTAFAL, J., OLIVA, C. *Techniki ...*, s. 129.

Grafika w książkach dla dzieci

Innym elementem, urozmaicającym świat ilustracji dziecka, jest grafika. Grafika w książkach dla dzieci i młodzieży charakteryzuje się zwykle konturem celowo uproszczonym. Wynika to z funkcji prostego i łatwego przekazu ilustracji przeznaczonej dla dziecka. Nie oznacza to jednak, że kontur taki nie jest precyzyjny. Zagęszczony i lapidarny spełnia wiele funkcji:

- pomija nieistotne szczegóły,
- wyodrębnia to, co najważniejsze: momenty i kształty,
- dokonuje analizy wszystkich ważnych elementów wyrażonych za jego pomocą,
- jest wyznacznikiem artystycznego wyrazu.

Ilustracja graficzna przedstawiona za pomocą konturów może być dla dziecka trudna do zrozumienia, a nawet zniechęcająca do jej oglądania. Dzieje się tak, dlatego, że dziecko w swym otoczeniu widzi i interpretuje rzeczy i zjawiska na podstawie realistycznego obrazu otaczającego go świata. W świecie obrazu widzianego oczyma dziecka nie ma, tak jak w grafice, kresek, konturów, nie ma tła jako pojęcia, są kolory natury. To wszystko składa się na pewien stan rzeczy, który odnosi się do przeznaczenia ilustracji konturowych dla nieco starszych dzieci. Nie jest powiedziane, że tego typu ilustracji nie mogą oglądać dzieci młodsze, jednak w tym wypadku rodzice powinni pomóc w interpretacji ilustracji⁸.

Poruszając temat charakteru grafiki jako formy wyrazu artysty nie sposób nie wspomnieć o swobodzie ilustratora w tworzeniu rysunku. Rysunki tworzone dla dzieci mają być proste i zabawne. Najlepsze, są wytworem spontanicznej pracy artysty, co wcale nie oznacza, że tworzenie nie może być związane z zabawą rysunkiem.

⁸ SZUMAN, S., *Ilustracja...*, s. 45.

Charakter grafiki w książkach dla dzieci i młodzieży może być rozważany pod wieloma kątami. Jednak trzeba pamiętać, iż wytwór pracy artysty jest zawsze indywidualną formą wyrazu, odzwierciedleniem jego temperamentu i osobowości. Atmosfera dzieła artysty zawsze udziela się jego odbiorcy, a tym bardziej małemu, podatnemu na bodźce otoczenia, dziecku⁹.

Stylizacja ilustracji w książce

Kolejnym ważnym elementem jest stylizacja ilustracji w książkach dla dzieci. Ilustracje w książkach, szczególnie tych dla dzieci, powinny być ilustracjami, nie zaś wytworami artystycznymi zbliżonymi do reprodukcji obrazów. Należy pamiętać, iż książka ma spełniać funkcję literacką – przeplatać tekst i ilustrację. Ilustracja nie może dominować, nie może też wyglądać jak obraz, który oprawiony doskonale nadawałby się do powieszenia na ścianę. Obraz w węższym znaczeniu obejmuje swoją ramą perspektywiczne rozciągnięcie w dal. Taka zbyt wyraźna perspektywa nie może znaleźć miejsca w książce, ponieważ kartka papieru nie może stanowić płaszczyzny dla dzieła wychodzącego daleko w jej głąb. Papier nie nadaje się do tego, aby został potraktowany jako płótno, gdyż będzie to niezgodne z przeznaczeniem książki. W książkach drukuje się tekst oraz kolorowe i czarno-białe ilustracje – jest to zgodne zarówno z funkcją poznawczą w zakresie sztuki, jak wielu innych sfer. Niedopuszczalne jest, w rozumieniu graficznych kanonów tworzenia ilustracji, aby stronicę książki zbyt malarsko potraktować i pokryć ją barwami, tak jak obraz. Zasadą tworzenia i doboru ilustracji w książkach dla dzieci jest pozostawienie białych miejsc na kartach – rycina może zakrywać tylko częściowo rysunkiem czy barwą biel niewykorzystanego przez tekst papieru. Ilustracja nie powinna zakrywać wszystkich wolnych miejsc czy też całych stron. Nie można pokryć tłem, nawet stonowanym całej strony białego papieru, ponieważ zakłócona

⁹ CARTAFAL, J., OLIVA, C., *Techniki ...*, s. 111.

zostanie wyrazistość tekstu i skupienie się na tekście czytelnika¹⁰.

Zbyt malarski charakter ilustracji nie jest zgodny z wymogami techniki ilustracyjnej oraz aspektem metodologicznym. Czasami prostota i jasność zamysłu artysty jest bardziej urzekająca niż zażyłość i chęć przedstawienia malarskiej fikcji.

W zakresie stylizacji ilustracji książkowych dla dzieci można założyć, iż nie powinny być one rodzajem pięknej grafiki, nieco zbliżonej do tej przeznaczonej dla dorosłych może dlatego, że dziecko nie jest jeszcze gotowe na jej odbiór. Nie oznacza to jednak, że uproszczone ilustracje przeznaczone dla dzieci są pozbawione walorów dobrej grafiki.

Dziecko lubi to, co piękne, kolorowe, lśniące, żywe, toteż ilustracja w książkach przeznaczonych dla niego powinna być bogata w barwy silnie natężone, głębokie, nasycone. Dorośli uznaliby takie wielobarwne ilustracje za tandetne i pozbawione głębi, ale nie dziecko, które kładzie z powrotem na półkę książki szare i mało kolorowe. Małe dziecko już od pierwszego kontaktu z książką zachwyca się żywymi barwami. Największą przyjemność, co wynika z jego natury, sprawiają mu ilustracje w jaskrawych kolorach. Tak jak widok pierwszego zimowego śniegu, pierwsze spotkanie z falami morskimi, tak kolorowa ilustracja daje małemu dziecku poczucie szczęścia. Barwa i kolor kształtuje estetyczne przeżycia wzrokowe każdego małego człowieka. Kolorowa ilustracja w książkach nęci nie tylko oko, ale sprawia też, że dziecko chętnie utożsamia książkę z czymś pięknym i niesamowitym. Każda barwa jest inna, pełni inną funkcję, wywiera odmienne wrażenie, każda inaczej wpływa na kształtowanie osobowości i psychiki dziecka. Mówi się nawet potocznie, że „barwa ma smak”. Barwy lubiane przez dzieci mają smak słodki, mało lubiane – gorzki,

¹⁰ SZLUFIK, W., PEKALA, A. (red.) *Dziecko i sztuka*, Częstochowa: Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2000, s. 156.

a jeszcze inne są bez smaku.¹¹ Ilustrator książkowy, jest zatem pewnego rodzaju „kucharzem”, który ma za zadanie podać dziecku to, co lubi – czarującą wielobarwną ilustrację dostosowaną do wieku odbiorcy. Serwując takie kolorowe ilustracje ilustrator musi pamiętać, aby ryciny nie były tylko bajecznie korowe, ale i kolorystycznie pięknie, a piękno to przejawiało się w doskonałym współgraniu ze sobą barw i kolorów na ilustracji. Ilustracja jest „grą barw” może wywołać, tak jak muzyka, wielorakie emocje u dziecka – od radości, przez smutek, po złość. Kolory na ilustracji muszą być skomponowane ze sobą idealnie, tak jak w utworze muzycznym dźwięki. Nie mogą barwy ostre naraz przechodzić w łagodne, muszą być odpowiednio wyważone i dopasowane. Nie mogą być niesmaczne i ordynarnie dobrane¹².

Barwy na ilustracjach, podobnie jak kreski i linie odgrywają dwojaką rolę:

1. przedstawiają elementy na ilustracji w naturalnym ubarwieniu, wyodrębniają dany przedmiot spośród innych poprzez zastosowanie odpowiedniej barwy;
2. stanowią samoistną część estetyczną i kompozycyjną ilustracji¹³.

Jeśli mówimy o walorze estetyczno-kolorystycznym ilustracji, dziecko nie dokonuje jej analizy kolorystycznej, dlatego powinniśmy uważać, aby dobrą ilustracją dla dziecka tworzyła odpowiednia kolorystyka. Dobra kolorystyka, spełniająca wszystkie powyższe przesłanki, które zostały opisane wcześniej, powoduje dogłębne przeżycia estetyczne. Wiadomo, że technicznie udoskonalony druk jest obecnie bardzo kosztowny. Postępująca obecność graficznych technik komputerowych tworzenia ilustracji dla dzieci pozwala stworzyć świat niczym z bajki.

¹¹ SZUMAN, S., BRZYCHCZY, K. *Rozwój kolorystyki w sztuce dziecka*, Kraków: Nakładem Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego, 1938, s. 78.

¹² *Ibidem...*, s. 78.

¹³ SZUMAN, S., *Ilustracja...*, s. 57.

Kolorowa ilustracja, bez wątpienia, musi być estetycznie doskonała, aby świat bajecznie barwnej sztuki ilustratorskiej stał się dla dziecka zrozumiały.

Umiejętność oceny wartości estetycznych

Jednym z zadań nauczyciela w pracy z dzieckiem jest kształtowanie smaku estetycznego dzieci w odniesieniu do interpretowania przez nie ilustracji książkowych.

Smak estetyczny, oznacza „poczucie piękna; zdolność lub umiejętność oceny wartości estetycznych. Potocznie także: subiektywną tendencję do wyższego oceniania pewnych wartości, a niższego – innych”¹⁴.

Wielu dorosłych kwestionuje zdolność dziecka do odróżniania rzeczy wartościowych od rzeczy bezwartościowych pod względem artystycznym. Można by się zastanawiać czy takie stanowisko nie jest słuszne, bowiem kto miał dziecko nauczyć smaku estetycznego, przecież poczucie estetyki nie jest nikomu wrodzone. Potwierdzają to wyniki badań Marii Grzegorzewskiej¹⁵, które wykazały, że poczucie piękna estetycznego nie jest nikomu wrodzone i kształtuje się bardzo powoli na skutek ciągłego rozwoju i pielęgnowania. Czasami jednak przypisuje się dziecku zdolność intuicyjnego dobrego oceniania sztuki.

Oprócz M. Grzegorzewskiej, badania nad smakiem estetycznym dzieci prowadzili też: M.Bulley, H.Devar, C.Burt, C.W.Valentine i wielu innych. Wszyscy ci badacze doszli do pewnych powtarzających się wniosków na temat kształtowania się smaku estetycznego dziecka:

1. smak estetyczny związany jest z wiekiem dziecka, im dziecko starsze – tym ma bardziej rozwinięte poczucie smaku estetycznego;

¹⁴ Smak,[on-line] [dostęp 15.12.2016]. Dostępny w: [http://pl.wikipedia.org/wiki/Smak_\(estetyka\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Smak_(estetyka)).

¹⁵ GRZEGORZEWSKA, M., *Rozprawa na temat smaku estetycznego dzieci*, Paryż 1914.

2. dzieci w wieku przedszkolnym (od 3 do 6 lat) wybierając „najbardziej ładną” ilustrację kierują się tym, co widzą (temat i przedmioty przedstawione na reprodukcji);
3. dzieci w wieku przedszkolnym kierują się w swym wyborze kolorem, choć nie jest to zawsze regułą;
4. młodsze dzieci fascynują się szczegółami przedstawionymi na ilustracji;
5. starsze dzieci oceniają całość ilustracji;
6. dzieci w wieku przedszkolnym preferują ilustracje jasne, ciemne wywołują u nich strach i smutek;
7. młodsze dzieci nie przepadają za ilustracjami, w których jest „coś ukryte” – zamazane;
8. młodsze dzieci lubią ilustracje pełne fantazji, jest to związane z brakiem dziecięcej granicy między fikcją a prawdą;
9. młodzież ceni poczucie realizmu ilustracyjnego;
10. na to, jak dziecko postrzega i wartościuje dzieło artystyczne mają wpływ osobiste przeżycia dziecka i doświadczenia z przeszłości¹⁶.

Bardzo ciekawym podsumowaniem tych wniosków jest wypowiedź Charles'a Wilfreda Valentine'a¹⁷, którego zdaniem *największe wrażenie robi fakt, że osoby nieoswojone ze sztuką, jak np. małe dzieci, mogą objawiać głęboką wrażliwość na piękno w sztuce*¹⁸.

Interesujące, godne przytoczenia badania na temat smaku estetycznego dzieci i wrażliwości na sztukę malarską przeprowadził J. Subes. Na podstawie tych badań stwierdzono, że wrażliwość estetyczna małego dziecka różni się zdecydowanie

¹⁶ SŁOŃSKA, I. Psychologiczne problemy ilustracji dla dzieci, Warszawa: PWN, 1969, s. 26.

¹⁷ VALENTINE, Ch. W. (16 sierpnia 1879 - 26 maja 1964), brytyjski pedagog i psycholog. Był prezesem Brytyjskiego Towarzystwa Psychologicznego w latach 1947-48 oraz honorowym członkiem Towarzystwa w 1958 roku.

¹⁸ VALENTINE, Ch. W., *Experimental Psychology of Beauty*, Londyn: Methuen & Co; 1st Edition edition, 1962.

od wrażliwości dorosłych, wśród których dziecko dorasta. Dorośli wykazywali niezrozumienie dla dzieł, które wydawały się być interesującymi dla ich dzieci. Małe dzieci nie reagują na deformacje kształtów i postaci, dlatego warto jest przypomnieć, że smak estetyczny dziecka może łatwo popsuć źle dobrana ilustracja.

Dzieci w młodszym wieku szkolnym interesują się ilustracjami obrazującymi realizm świata i jest to związane, jak można się domyślać, z chęcią szybkiego wejścia w realistyczny i poukładany świat dorosłych, w którym wyobraźnia i fantazja dzieciństwa zostają naturalnie wyparte ze świadomości każdego z nas. Dziecko chce się upodobnić do świata realnego, co też ma wpływ na jego działalność twórczą. Warto o tym wspomnieć, bowiem dziecko w okresie schematyzmu bardzo często stara się skopiować realistyczną ilustrację, którą już kiedyś widziało, np. w swojej ulubionej książce.

Zdaniem J. Subeśa odczytywanie wartości estetycznych przez dzieci z różnych środowisk będzie się zdecydowanie różniło. Dziecko ze wsi może zwracać uwagę na inne kwestie widziane na ilustracji niż dziecko pochodzące z miasta. Poczucie piękna dziecka miejskiego często przecież kształtuje moda, trendy i mas media, bardziej niż ma to miejsce w przypadku dzieci mieszkających na wsi. Inne również będzie postrzeganie dzieł przez dzieci pochodzące z rodzin inteligenckich – czasami może być „wypatrzone” przez opinie rodziców aktywnie uczestniczących w życiu kulturalnym. Dziecko z rodziny patologicznej, natomiast, może wcale nie mieć ochoty na wyrażenie swego zdania odnośnie wartości danej ilustracji, choć nie jest powiedziane, że dziecko takie jest pozbawione smaku i gustu estetycznego. Nikt po prostu nie nauczył go wartościowania tego co widzi.

Innym badaczem, który zwrócił uwagę na inną kwestię dotyczącą kształtowania się smaku estetycznego u dzieci jest Pavel Machotka. Badacz ten wyszedł z założenia, iż kryteria estetyczne zależne są od rozwoju dziecka w zakresie umiejętności

spostrzegania i myślenia. Przeprowadził on swoje badania w oparciu o podstawy analizy psychologicznej wzorując się na etapach rozwoju dziecka wg Jean Piageta, użył także test Rorschacha oraz rysunki samych dzieci. Pavel Machotka zainteresowany był w swych badaniach szczególnie tym, jak dzieci odbierają temat ilustracji, jej kolorystykę, kontrast, zagadnienie realizmu¹⁹. Badania Machotki są niezwykle cenne dla zrozumienia kształtowania się smaku estetycznego i wpływu tego smaku na interpretowanie ilustracji przez dziecko, ponieważ wyodrębniły trzy szczeble kształtowania się kryteriów estetycznych:

I stadium – obejmujące wiek przedszkolny i trwające do 7 roku życia – najmłodszy interpretator ilustracji ocenia kolorystykę i temat widzianych przedmiotów;

II stadium – obejmujące wiek wczesnoszkolny – dziecko zwraca uwagę na realizm ilustracyjny, zaczynają się pojawiać pierwsze kryteria typowo estetyczne, dużą rolę zaczyna odgrywać harmonia koloru i kontrasty – jest to związane z wchodzeniem w stadium myślenia konkretnego;

III stadium – trwa od 12 roku życia – dziecko przestaje interesować się realizmem na oraz widzianymi kolorami, dominującą rolę zaczyna odgrywać ocena kompozycji stylu artysty, ilustracja wzbudza w dziecku zrównoważone emocje oraz wyposaża w nowe doświadczenia w spostrzeganiu świata, które to doświadczenia są zapamiętywane na zawsze. *Nie zdając sobie świadomie sprawy z artystycznych wartości dzieł sztuki, dziecko jednak ulega ich oddziaływaniu i jest zdolne do przeżyć estetycznych. Przy częstym obcowaniu z dobrymi obrazami wrażliwość estetyczna pogłębia się, smak otrzymuje skierowanie na właściwe przedmioty, a wyobraźnia dziecka otrzymuje dobre wzory, żywotne dla dalszego jej rozwoju*²⁰.

¹⁹ SŁOŃSKA, I., *Psychologiczne problemy...*, s. 29.

²⁰ SZUMAN, S., *Wstęp do teki dla dzieci. Dzieła malarstwa polskiego*, Warszawa 1970, s. 57.

Maria Grzegorzewska stwierdziła w swoich badaniach, że dzieci mają „pamięć estetyczną”, co oznacza, że ilustracje oglądane wielokrotnie wydają się dla dzieci piękniejsze. Wielokrotne oglądanie tej samej ilustracji w ulubionej książce dziecięcej wpływa na kształtowanie upodobań najmłodszego odbiorcy sztuki i tworzy pewien rodzaj więzi między dzieckiem a dziełem już kiedyś widzianym – tak kształtuje się poczucie piękna i smak estetyczny. Dzieje się tak dlatego, że dzieci ponownie oglądając to, co już widziały doświadczają poczucia bezpieczeństwa i swojskości – „désjà vu” daje się we znaki.

Podsumowanie

Bezspornym pozostaje fakt, że ilustracja we wszelkiego rodzaju książkach kształci poczucie piękna, wrażliwości emocjonalnej i wrażliwości na sztukę. Warto jest także pamiętać o jej funkcji dydaktycznej, rozwijającej świat pojęciowo-obrazowy najmłodszego odbiorcy.

W kształtowaniu smaku estetycznego dziecka istotną rolę odgrywają osoby dorosłe, których zadaniem jest „podsuwanie” odpowiednich ilustracji, jednocześnie wykluczając jakiegokolwiek narzucanie swojego zdania w ich ocenianiu. Zadaniem każdego dorosłego jest pomóc w rozwoju wrażliwości estetycznej, ukazać, że wierne odtwarzanie świata i rzeczywistości zniekształca i psuje nieskazitelny smak estetyczny dziecka. Trzeba pozwolić dziecku na swobodne wyrażanie swojej opinii dotyczącej widzianych obrazków. W przypadku, gdy dziecko ma trudności w interpretacji zakodowanych treści ilustracji należy mu pomóc w ich odczycie, ale bez własnego wartościowania i oceny.

Ilustracja stanowi elementarz języka plastycznego. Jak mawiał Herbert Read *prawdziwa funkcja sztuki – to wyrażanie uczuć i ułatwianie porozumienia* – bez wątpienia ilustracja w książkach dla dzieci spełnia tę funkcję w okresie dzieciństwa.

Bibliografia

1. BALEY S., *Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka*, Wrocław: Książnica Atlas, 1948. CARTAFAL, J., OLIVA, C. *Techniki graficzne*, Warszawa: Arkady, 2005.
2. CHODECKA E., *Ilustracja polskiej książki drukowanej XVI i XVII w.*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1980.
3. CHWAŁOWSKI, R. *Typografia typowej książki*, Warszawa: Helion, 2002.
4. DOROSZEWSKA J., W poszukiwaniu właściwej ilustracji dla dzieci, *Odrodzenie* 1949, nr 7.
5. GRZEGORZEWSKA, M., *Rozprawa na temat smaku estetycznego dzieci*, Paryż 1914.
6. JAGODZIŃSKA M., *Obraz w procesach poznania i uczenia się*, Warszawa: WSiP, 1991.
7. KOCOWSKI, B. (red.) *Współczesne polskie drukarstwo i grafika książki: mały słownik encyklopedyczny*, Wrocław: Ossolineum, 1982.
8. PUCHAŁSKA, I. O pożytkach ilustracji literackiej W: Cieśla-Korytowska, M. (red.) *Archipelag porównań. Szkice komparatystyczne*, Kraków: „Universitas”, 2007.
9. SŁOŃSKA, I. *Psychologiczne problemy ilustracji dla dzieci*, Warszawa: PWN, 1969.
10. SZLUFIK, W., PEKALA, A. (red.) *Dziecko i sztuka*, Częstochowa: Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2000.
11. SZUMAN, S., *Ilustracja w książkach dla dzieci i młodzieży*, Kraków: „Wiedza. Zawód. Kultura” Tadeusz Zapiór, 1951.
12. SZUMAN, S., BRZYCHCZY, K. *Rozwój kolorystyki w sztuce dziecka*, Kraków: Nakładem Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego, 1938.
13. SZUMAN, S., *Wstęp do teki dla dzieci. Dzieła malarstwa polskiego*, Warszawa 1970.
14. VALENTINE, Ch. W., *Experimental Psychology of Beauty*, Londyn: Methuen & Co; 1st Edition edition, 1962.

Źródła www

1. Smak, [on-line] [dostęp 15.12.2016]. Dostępny w: [http://pl.wikipedia.org/wiki/Smak_\(estetyka\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Smak_(estetyka)).

Streszczenie

Artykuł traktuje o roli ilustracji książkowej w rozwoju estetyczno-artystycznym dziecka. Autorka przedstawia rodzaje ilustracji, omawia ich stylizację oraz sposoby rozmieszczenia w tekście. Wskazuje także na

rolę, jaką pełni nauczyciel w procesie kształtowania smaku estetycznego młodego odbiorcy literatury.

Słowa kluczowe: ilustracja książkowa, literatura dla dzieci, estetyka, sztuka

Abstract

The article discusses the role of book illustration in the aesthetic and artistic development of a child. The author presents the types of illustrations, discusses their styling and ways of distribution in the text and indicates the role which the teacher plays in the process of shaping the aesthetic taste of the young recipient of literature.

Keywords: book illustration, children's literature, aesthetics, artistry